

Arxius de la Administració Local a Mallorca: deu anys d'actuació

ISABEL GARAU LLOMPART
FRANCESC RIERA VAYREDA

INTRODUCCIÓ

La preocupació per la salvaguarda del Patrimoni documental va venir marcada a principis de la dècada dels vuitanta, pel creixent interès dels investigadors per la Història Local i l'augment de la consciència col·lectiva referent a la conservació d'aquest, motivant a les autoritats i institucions a promoure plans d'actuació després d'anys d'abandonament.

Aquest esmentat interès va tenir especial incidència als arxius de l'Administració Local, secularment oblidats.

Així, des de fa quasi deu anys –pràcticament des del desenvolupament de les institucions democràtiques–, sorgeix una consciència de revalorització, de recerca dels arxius d'Administració Local. També és un fenomen constatable arreu de tot l'Estat espanyol. Cal citar les iniciatives més importants a la Comunitat de Madrid amb la celebració de les *Primeres Jornades d'Arxius Municipals* realitzades a Alcobendas l'any 1982¹; la publicació del "*Manual de Archivos municipales*", de Vicenta Cortés Alonso²; a Sevilla el "*Manual de Organización de Fondos de Corporaciones Locales*" de Antonia Heredia Herrera³ i la col·lecció d'*Inventaris d'Arxius Municipals* dirigits per la mateixa autora⁴.

Dins l'àmbit català també comencen a prendre força les iniciatives per dur endavant una política de reactivació dels fons documentals dels arxius

¹ I Jornadas de Archivos municipales: Alcobendas (Madrid) 15 y 16 de octubre de 1982. 39 p. Exemplant en ciclostil

² Manual de Archivos municipales por Vicenta Cortés Alonso. Madrid: Anabad, 1982. 134 p.

³ Manual de organización de fondos de corporaciones locales. El Archivo de la Diputación de Sevilla. Madrid: Ministerio de Cultura. Dirección General de Patrimonio Artístico, Archivos y Museos. Subdirección General de Archivos y Museos. Subdirección General de Archivos, 1980.

⁴ Archivos municipales sevillanos bajo la dirección de Antonia Heredia Herrera. Sevilla: Diputación Provincial de Sevilla, 1983.

municipals. Hem de esmentar la publicació l'any 1982 de les *Normes bàsiques de classificació* elaborades per Ramon Fugueras, F. Barriach i Molas i Vinyent Panyella⁶.

Dins aquest moviment, s'inicia a Mallorca el procés de recuperació i tractament del Patrimoni documental dels arxius d'Administració Local. Entre els anys 1982 i 1983 comencen a organitzar-se les primeres campanyes d'arxius municipals, i a partir de 1983 es posa en marxa l'organització de l'Arxiu del Consell Insular de Mallorca.

ELS ARXIS MUNICIPALS

L'any 1982 es varen formar els primers grups de treball, per a l'organització dels arxius municipals sota la direcció d'Antoni Mut Calafell, ànima de la generació d'arxiviers que neixen a finals dels setanta, principis dels vuitanta, i culminen l'any 1983 amb la publicació "*Aportaciones para una guía de los Archivos de Baleares*"⁶, compendi que marca l'estat i situació dels nostres arxius fins l'any esmentat.

A partir d'aquesta fita –1982– comença la elaboració d'una metodologia i organització dels arxius als voltants d'aquesta data cronològica, i no recordàssim uns lloables precedents dins aquest camp.

Així doncs, existeixen uns antecedents, que es dugueren a terme a Mallorca un poc abans dels anys vint, convé recordar-ho⁷.

L'any 1919 per ordre de la Direcció del cos facultatiu de Bibliotecaris, Arxiviers i Arqueòlegs, s'ordenà que dos arxiviers de la Província fessin una visita a distints arxius de la capital i dels principals pobles. L'any 1924 es publicà al Bolletí de la Societat Arqueològica Lul·liana la "*Memoria sobre los archivos de Baleares no incorporados*" per Pedro A. Sancho i Antonio M. Peña Gelabert⁸, es visitaren els arxius de Binissalem, Artà, Sa Pobla, Manacor, Sóller, Lluçmajor, i Sencelles.

També l'any 1924, després de promulgar-se l'Estatut Municipal⁹, es publicà el Reglament de Secretaris d'Ajuntaments, a l'article 228, paràgraf 5, es preceptuava que en el termini d'un any s'havia de fer la classificació i

⁶ Els Arxius Històrics municipals: normes bàsiques de classificació per Ramon Alberch i Fugueras, Francesc Barriach i Molas, Vinyent Panyella. Barcelona: Departament de Cultura i Mitjans de Comunicació Generalitat de Catalunya, 1982. 68 p.

⁶ Aportaciones para una Guía de los Archivos de Baleares: comunicaciones presentadas a la VII Conferencia Internacional de Estudios Mediterráneos: Sóller, 1983. Palma de Mallorca: Institut d'Estudis Baleàrics, 1983. 234 p.

⁷ L'any 1907 Benito Pons Fàbregues publicà un primer volum de l'Arxiu municipal de Palma de Mallorca. També l'any 1917 Francisco Hernández Sanz, publicà l'Inventari de l'Arxiu municipal d'Alaior. Isidor Macabich i Llobet l'any 1939 va publicà a les pàgines del "Diario Ibiza", l'Inventari de l'Arxiu Històric d'Eivissa, etc.

⁸ Memoria sobre los archivos de Baleares no incorporados. Pedro Antonio Sancho y Vicens y Antonio Maria Peña y Gelabert. A: B.S.A.L., 1931.

⁹ Estatut municipal de 8 de març de 1924.

catalogació dels llibres i documents d'aquests arxius, i s'havien de remetre a les diputacions provincials els inventaris que es redactassin; però aquest precepte no es va complir.

L'any 1939 es creà a Balears el Patronat per al Foment de les Biblioteques, Arxius i Museus Arqueològics¹⁰ el qual envià a cada ajuntament una circular i una enquesta per a conèixer l'estat de cada arxiu. Tampoc va servir de gaire, i tan sols uns pocs ajuntaments contestaren.

L'any 1945, la Direcció General d'Administració Local, ordenà la formació immediata dels inventaris, enviant circulars de data 11 de febrer i 7 de juny del mateix any. En aquestes circulars es prengué com a fonament l'incompliment del paràgraf 5 de l'article 228 de l'esmentat Reglament. Els pobles contestaren aquest pic.

L'any 1940 començà una feina ingent i sense precedents –com l'ha qualificada Antoni Mut Calafell¹¹– Jaume Lladó Ferragut, que no finalitzà fins l'any 1978.

L'esmentat autor publicà entre aquests anys 23 treballs dedicats als arxius dels pobles de Mallorca i Menorca.

Altres iniciatives particulars també es digueren a terme a principis de 1980. Així es publicaren els inventaris del arxius d'Escorca, Bunyola i Montuïri, Sóller i Felanitx¹².

Però no serà fins l'any 1981 quan aquest treballs tendran un caràcter més institucionalitzat, és a dir, una participació més decidida de les instàncies públiques,

A finals de 1981 es signà un acord entre el Ministeri de Cultura i el Consell General Interinsular per a col·laborar tècnicament en l'organització dels arxius següents: Alaró, Andratx, Búger, Costitx, Esporles, Sant Llorenç i Son Servera.

Els treballs començaren l'any 1982, sota la direcció d'Antoni Mut, aleshores director de l'Arxiu del Regne de Mallorca.

A partir de 1984, el Consell Insular de Mallorca decidí continuar els programes d'organització d'arxius municipals.

¹⁰ Patronat pel Foment de les Biblioteques, Arxius i Museus Arqueològics de l'any 1938.

¹¹ Antoni Mut Calafell. Los Archivos municipales: notas metodológicas acerca de una experiencia realizada en Mallorca. A Aportaciones para una Guía de los Archivos de Baleares, op. cit., p. 135-136.

¹² L'Arxiu municipal d'Escorca. Joan Ensenyat i Quintana, Lleonard Muntaner i Mariano, Gaspar Valero i Martí. [S.l.: s.n.] (Imatge 70: Palma de Mallorca, 1980). 23 p.

L'Arxiu municipal de Bunyola: inventari. Lleonard Muntaner i Mariano, Joan Ensenyat i Quintana, Elvira González Gonzalo, ... [et. al.]. Bunyola: Ajuntament de Bunyola, 1981. 64 p.

L'Arxiu municipal de Montuïri. [Equip d'ordenació Joan Miralles i Monserrat, Gabriel Gomila Jaume, Guillem Mas, ... [et. al.]]. Montuïri: Ajuntament de Montuïri, 1982. 14 p.

L'Arxiu municipal de Sóller. Equip d'ordenació Joan Castenyser, Antoni Nigorra, Margalida Oliver, ... [et. al.]. Sóller: Ajuntament de Sóller, 1984. 54 p.

Catàleg de la Secció Històrica de l'Arxiu municipal de Felanitx. Pere Xamena Fiol. Felanitx: Ajuntament de Felanitx, 1986. 41 p.

Aquesta etapa s'inicià, per tant, l'any 1984 i finalitzà l'any 1987. Els arxius que s'organitzaren varen esser:

– Algaida, Artà, Consell, Muro, Pollença i Porreres.

A més d'aquesta iniciativa, els propis ajuntaments han començat a conscienciar-se de la necessitat d'organitzar el seus propis fons.

Per tant, sembla que en aquests moments –passats quasi deu anys–, la situació d'abandó en què es trobaven la immensa majoria dels nostres arxius municipals comença a remetre, i poc a poc millora.

L'any 1989 el Consell Insular de Mallorca acordà dur endavant una nova campanya d'organització que encara no ha conclòs.

Aleshores els arxius organitzats han estat:

1. 1989-1990: Maria de la Salut
Llubí
Selva
Santanyí
2. 1990-1991: Mancor de la Vall
Estallencs
Sencelles
Lloseta
3. 1991-1992: Sant Joan
Santa Maria des Camí
Sencelles

Per tant, els arxius municipals organitzats des de l'any 1982 fins al dia d'avui són 23, i els directament organitzats pel Consell Insular de Mallorca han estat 17.

Una altre de les qüestions importants ha estat l'elaboració d'un quadre d'organització de fons que ha permès seguir una mateixa línia de classificació.

En general, podem classificar la documentació municipal de la forma següent:

1. *Organs de Govern.* Aquest conjunt documental inclou les decisions, acords, resolucions, etc., de la institució municipal al llarg del temps.

2. *Administració general.* És el conjunt de documents més nombrós i inclou els produïts pels departaments tècnics i administratius, llevat els econòmics que figuren a part.

3. *Administració econòmica.* Va quedar estructurada en quatre seccions: Comptes de la Universitat; Intervenció; Tributació i Dipositaria o Tresoraria.

4. *Eleccions.* Documentació pròpia de les convocatòries electorals, referèndums, cens electoral, etc.

5. Documentació judicial. Abraça documentació de les antigues cúries fins l'actual sistema judicial.

Per tant, el treball iniciat ara fa deu anys va fructificant poc a poc, creant una consciència protectora del Patrimoni i un coneixement més profund dels fons documentals.

L'ARXIU DEL CONSELL INSULAR DE MALLORCA

Els fons d'aquest Arxiu és format d'una part per la documentació procedent de l'extingida Diputació Provincial de Balears i la dels centres benèfics que en passaren a dependre a mitjan segle XIX, i els d'altres institucions que, per diversos motius, es trobaven junt a la documentació de la Institució Provincial; i per altra, els fons generats i rebuts pel Consell i els d'arxius privats. Tot això constitueix un conjunt de gran transcendència, no tan sols per al coneixement del passat històric recent --especialment dels segles XVIII i XIX-- sinó també d'èpoques més llunyanes.

Dissortadament, aquest fons no s'ha conservat complet, cosa que és lògica després d'anys de descontrol, trasllats desordenats, i manca de tractament. Aquest fet ha provocat que la documentació es trobàs dispersa pels diferents edificis i centres de la Institució per no haver-hi un lloc destinat a arxiu, ni arxiver, i per tant la documentació era inaccessible i inútil tant per l'Administració com per a la investigació.

L'organització d'aquest Arxiu ha estat llarga i complicada, per l'estat de desordre general del fons. El pla de treball es va centrar, en un primer terme, en reunir els papers dispersos a un lloc que tenguès suficients condicions de seguretat i llavors iniciar el tractament arxivístic.

Pel que fa a la ubicació, es varen concentrar a un local de la Casa de Misericòrdia, edifici que posteriorment es convertiria en seu de l'Arxiu, entre d'altres dependències culturals.

Després, s'inicià l'organització i la descripció del fons.

Tot aquest procés va ésser molt difícil, i es va realitzar malgrat la manca d'una mínima infraestructura d'edifici, instal·lacions i equipaments i la inexistència de vestigis de l'ordre original i de l'origen de procedència dels documents, així com d'instruments de descripció antics que ens orientassin.

Posteriorment, i una vegada encaminats els esmentats treballs, es va planificar l'organització de la documentació des de l'etapa de gestió fins a la transferència a l'Arxiu general.

Per altre part, s'han elaborat normes de funcionament intern on es descriuen les funcions de l'Arxiu, l'accés a la documentació, transferències normalitzades, consultes de la pròpia Administració, i dels investigadors, reprografia, etc.

A més, recentment s'ha establert el Sistema d'Arxius del Consell on es descriuen els òrgans que l'integren, la direcció del Sistema, personal, creació de la Comissió de Tria i Eliminació, etc.

FONS DOCUMENTALS

Ocupen més de 1.500 ml. de prestatgeries, els quals s'han d'afegir altres que es troben als arxius centrals o de gestió d'oficines i centres.

A l'Arxiu es poden distingir les seccions següents:

Secció històrica

És format pels documents generats i rebuts per la Diputació Provincial al llarg de més de cent cinquanta anys d'existència (1812-1979).

Es tracta d'un fons incomplet, degut a que part de la documentació és troba ubicada a l'Arxiu Històric del Regne de Mallorca.

Per la impossibilitat de fer una descripció detallada assenyalarem únicament algunes sèries representatives de les principals funcions i activitats de l'Administració a què ens referim.

Govern

Són d'especial interès le sèries de llibres d'Actes de la Diputació, Actes de Comissions o les d'expedients del Consell Provincial; expedients de nomenaments i cesaments de batles, regidors, prestació personal, sol·licituds d'ajudes econòmiques i d'assistència tècnica per part dels ajuntaments, personal, eleccions, expedients contencioso-administratius, recursos d'alçada, etc, especialment des de 1836.

Beneficència

Pel que fa referència aquest apartat, la Diputació va realitzar una gran labor de gestió i administració de centres assistencials des de mitjan segle XIX. Hi podem trobar sèries completes d'expedients de la Casa General d'Expòsits, Hospital General, Casa de Misericòrdia i Hospital Psiquiàtric, així com dels Banys de Sant Joan de Campos amb documentació de l'any 1843 fins a començament del segle XIX.

D'èpoques més recents hi ha altres centres assistencials com per exemple, Verge de la Salut, per atenció de deficients psíquics.

Sanitat

Les funcions i activitats de Sanitat, íntimament lligades a les de Beneficència i depenents durant moltes èpoques d'una mateixa Comissió, –Sanitat i Beneficència– al marge de les activitats referents als centres citats, s'hi poden trobar expedients de nomenaments de personal sanitari de pobles, cordó sanitari, epidèmies, Institut d'Higiene, llatzarets, Hospital Psiquiàtric, etc. dels segles XIX i XX.

Foment

Pel que fa referència a notícies sobre activitats econòmiques a l'anomenada secció de Foment hi podem trobar informacions referents a comerç, indústria i agricultura, sobre millores de les comunicacions marítimes entre Mallorca, Menorca i Eivissa i entre aquestes i el Continent; habilitació del port de Sóller per al comerç i importacions de l'estranger; construcció del moll d'Andratx; restabliment de relacions comercials entre Mallorca i Bèlgica; contraban; informes per a millorar la qualitat del vi; destrucció del pugó de la vinya; foment de l'estudi d'aclimatació del te, cafè i cotó; abandonament del cultiu del tabac; mesures per evitar l'emigració dels menorquins a Argèlia, Reials Ordres sobre fortificació de pobles, estadístiques de cavalls, etc.

Hisenda

La documentació procedent de la Hisenda Provincial, tant la pròpia, és a dir, la generada per la pròpia Institució com la delegada, és considerable. Conté sèries d'expedients, llibres de comptabilitat, pressuposts, repartiments de contribucions, arbitris des de 1825.

Obres i Urbanisme

Aquest fons conté nombrosos projectes i expedients referents a construcció i/o reparació de camins provincials, projectes d'edificis públics de municipis, projectes de construcció de camins, carrers, plaques, clavegueram, etc., construïts o reparats mitjançant cooperació de la Diputació i municipis, així com expedients i projectes d'obres d'edificis provincials.

D'urbanisme, cal citar un important fons, on es poden trobar sèries de plans generals, parcials, projectes d'urbanització, modificacions d'ordenances, construcció de vivendes a sòl rústic, etc. de diferents municipis des de 1936 fins a 1986.

Eleccions

D'aquest fons destacarem les actes, censos i expedients de la Junta Provincial del Cens Electoral; expedients d'eleccions municipals, expedients de referèndums, normativa, etc. de 1836 fins a 1975.

Instrucció Pública

Assenyalarem expedients de la Comissió d'Instrucció Primària, de l'Escola de Magisteri femenina, Acadèmia de Belles Arts, expedients de colònies escolars de vacances, exàmens i normes per als mestres de primeres lletres, etc. Les dates extremes van del començament del segle XIX fins a principis del XX, però la documentació és escassa.

Centres de Beneficència

Aquests fons són els procedents de la gestió i administració pròpia dels centres, entre els que destacarem els següents:

Casa General d'Expòsits

Forma un ric conjunt procedent de l'abans anomenada Reial Casa d'Expòsits, Inclusa Provincial i darrerament Llar de la Infància.

La documentació més abundant és del segle XVIII, si bé n'hi ha d'èpoques anteriors, i arriba fins al segle XX, amb sèries contínues.

S'hi poden trobar expedients d'exposició, d'educanda i recollida, d'adopció, registres d'acollits, i de matrimoni; actes de la Junta de Caritat, i documentació d'Administració, com són els llibres de comptabilitat, pagaments ha dides, inventaris de roba, rifles, comptes de l'administració de l'Hospici de Petra, certificacions sanitàries de dides, vacunacions a nins, etc.

Casa de Misericòrdia

La documentació d'aquest Centre està bàsicament formada per Actes de donacions, Memòries, Ordenances i reglaments, Estats de comptes de rifes, Llibres de comptes d'Administració com per exemple el "Diari de cotó filat i venut" (1836-1841), Llibres de comptabilitat de la Impremta Provincial, Llibres de comptes d'obres, Estalvis dels assilats, Inventaris dels tallers-escola, Relacions d'eines de fusteria, o expedients de personal de la Casa.

Per altra part, hi podem trobar també documentació de la confraria de Nostra Senyora dels Dolors, Llibres d'Actes de l'Associació de filles de Maria, registres de socis i partitures musicals.

Hospital General

Aquest conjunt de documentació és molt escàs, gairebé la totalitat del fons es troba dipositada a l'Arxiu Històric del regne de Mallorca. Això fa que no hi hagi una continuïtat cronològica. La documentació comença al segle XIII, encara que no sigui molt abundant.

Entre la més significativa cal esmentar el llibre de les Ordinacions de Ramon de Salelles per la fundació de l'Hospital de Santa Catalina i Privilegi de l'amortització i unió dels Hospitals de Mallorca; el litigi sobre l'herència de censos de Ramon de Salelles; relacions d'alous, censos, etc.; obres pies; actes de la Junta de Beneficència i de la Junta de Govern de l'Hospital; nomenaments de vicaris, priors de l'Hospital i de l'Església de la Sang; bul·les, privilegis, normes, etc.

A més hi ha documentació de la Prohomonía de la Sang com per exemple llibres d'actes, registres de confreres, nomenaments de càrrecs i censures de comptes, inventaris, ordinacions, registres de la Taula, relacions de càrrecs, etc. dels segles XVII al XX.

Secció Administrativa

La documentació que s'inclou sota aquest epígraf és la produïda per la dinàmica administrativa de la Institució que va substituir a la Diputació provincial, és a dir, el Consell Insular de Mallorca.

ARXIUS PRIVATS

Arxiu Gabriel Alomar i Esteve

Aquest fons va ésser cedit a l'Arxiu l'any 1991 pel senyor Gabriel Alomar i Esteve.

És format bàsicament per correspondència, escrits publicats o inèdits, sobre Història de les Balears, Urbanisme, política lingüística, etc.; Consell d'Europa i altres institucions com l'Unesco, Europa Nostra, Centre de Rome pour la Restauration et Conservation des Biens Culturels, International Council of monuments and sites, etc.; Informes i estudis, escrits sobre ordenació del territori, ecologia, monuments, etc.

CONCLUSIONS

Els treballs iniciats fa deu anys s'han concretat amb l'organització de bona part dels arxius municipals i de l'Arxiu del Consell Insular de Mallorca.

A nivell normatiu s'ha aprovat una sèrie de reglaments que contemplen el funcionament intern de l'Arxiu del C.I.M., l'accés a la documentació, les transferències de documents, i el Sistema Arxivístic de la Institució.

No obstant això, encara que la situació ha millorat substancialment aquests darrers anys, resta molt per fer. Així, per exemple, cal perfeccionar les instal·lacions i equipaments; defensar el Patrimoni documental a nivell legislatiu; estudiar més amb recursos humans, etc.

Per tant, el camí a recórrer és llarg i precisa de l'esforç i de l'atenció Institucional a tots els nivells.